

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:1, Sayı:1, Aralık 2018, s.44-50

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
13.11.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
22.12.2018

Öğr. Görevlisi Dr. Fazıl Cem KÜÇÜMEN

Bu çalışma 19-21.04.2018 tarihinde Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 2. Uluslararası Sanat, Estetik Sempozyumu ve Sergisinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, İstanbul,
cemkucumen@superonline.com

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

ÖZET

19.yüzyılda, Padişah II. Mahmud'un (1808-1839) reformlarıyla etkin olarak başlayan batılılaşma süreci, müzik alanında da yeni açılımlarla kendini göstermiş, sarayda görevlendirilen Avrupa'lı müzisyenlerin verdiği müzik eğitimi sonucunda, birçok müzisyen ve besteci yetişmiştir. Batı müziği alanında eğitim alan ve besteler üreten padişahlar, eşlerinin, kızlarının ve haremelerinin de bu alanda yetişmesine önem vermişlerdir. Batı müziği enstrümanlarının saraya girişi ve piyanonun icra anlamında kullanılması da bu döneme rastlamaktadır. Saraylı hanımlar, orkestralar kurmuş, ders ve konserler vermiş, besteler yapmışlardır. Bu çalışmada, kadın bestecilerin müzikal kimlikleri genel olarak irdelenmiş ve meydana getirdikleri eserlerinde batı müziği etkileri araştırılmıştır. Kullanılan yöntemler, kaynak tarama, bestelerin tür olarak analizleri ve ses kayıtlarının incelenmesidir. Sonuç olarak, marş türünde eserler ön planda olmakla beraber, vals ve galop türünde bestelerin de yazılmış olduğu görülmektedir. Basit yapıda ve küçük formlardan oluşan bu eserler, genellikle solo piyano için yazılmış, özgün çalışmalardır. Yazılan eserlerde Batı müziği etkilerinin yanı sıra, Osmanlı-Batı müziği sentezinin güzel örnekleri de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, batı müziği, kadın besteci, batılılaşma

WOMEN MUSICIAN THAT COMPOSE IN WESTERN FORMS IN OTTOMAN COURT IN THE 19TH CENTURY

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

ABSTRACT

The process of westernization that started with the reforms of Emperor Mahmut the 2nd (1808-1839) in the 19th Century, portrayed itself with new developments in music as well and a lot of musicians and composers were raised in the palace as a result of the education given by the European musicians appointed by the court. The emperors who were trained in the area of Western music and composed likely gave importance to the training of their wives, daughters and their harem in the same way. The entrance of the western instruments to the palace and the use of piano in performing also coincides to this period. The women in the court formed orchestras, gave music lessons, concerts and composed music. In this study the musical identities of the women musicians is investigated and the effects of the western music is analysed in their compositions. The methods used in are bibliographical research, the analysis of the types of compositions and the sound recordings. To sum up, although marches are the most favoured types of composition, waltzes and gallops were preferred too. These works, which are composed of simple and small forms, are original works written for solo piano. In addition to the effects of Western music, there are also good examples of Ottoman-Western music synthesis

Keywords: Ottoman, western music, women composers, westernization

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA

ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

1. GİRİŞ

Padişah II.Mahmud'un (1808-1838) reformlarıyla fiilen başlayan batılılaşma hareketi, müzik alanında da bir çok yeniliklere yol açmıştır. 1827'de Mehterhâne-i Hümâyûn kapatılmış, mehter takımı yerine, batılı düzen ve kıyafetteki yeni askere, ayak uydurabilecek yeni bandoyu yetiştirecek bir kurum olarak Muzika-ı Hümâyûn kurulmuştur (Özasker 6). Muzika-ı Hümâyûn başlangıçta, askeri bandonun müzikal eğitimi için düşünülmüş, ancak daha sonrasında gelişerek ilk saray konservatuvarına dönüşmüştür. Saray bandosu, opera-operet grubu, Osmanlı makam müziği grubu orkestra ve koro gibi müzik toplulukları bu kuruluşun içinde yer almışlardır. Avrupa'dan getirtilen batılı müzisyenler, Muzika-ı Hümâyûn'da görev almış ve saray erkânına özel dersler vermişlerdir. Batı müziği enstrümanlarının icra anlamında sarayda kullanımı bu döneme rastlamaktadır. Eğitim alan ve besteler üreten padişahlar, eşlerinin, kızlarının ve haremlerinin de bu alanda yetişmesine önem vermişlerdir. Saraylı hanımların, orkestralar kurup, ders ve konserler vermesi, besteler üretmesi, bu döneme rastlamaktadır.

Çalışmamızda, sarayda yetişen kadın bestecilerin müzikal kimlikleri ve batı müziği formlarında yazmış oldukları eserleri, ulaşılabildiğimiz nota ve günümüzde seslendirilmiş ses kayıtları baz alınarak incelenmiştir. Ayrıca, tür olarak analizleri yapılmış ve batı müziği etkileri de araştırılmıştır.

2. SARAY KADINLARININ BATI MÜZİĞİ EĞİTİMİ

Osmanlı'da batı müziği ekolünü başlatan İtalyan müzisyen, Giuseppe Donizetti'dir (1788-1856). "Saltanat Muzikasının Baş Ustakârı olarak göreve atanan Donizetti, saraydaki ilk konservatuvar diyebileceğimiz Muzika-ı Hümâyûn'un kurucusudur. Kendisinden sonra bu kurumda çalışan ve öğrenci yetiştiren diğer müzisyenler, Calisto Guatelli (1820-1889), Bartolomeo Pisani (1811-1893), Italo Selvelli (1863-1918), Augusto Lombardi (1844-1913), François Lombardi (1865-1904), Alessandro Voltan (Macar Tevfik) (1853?-1941) ve Géza Hegyei'dir (1863-1926). Saraydaki kadın müzisyenlerin yetişmesinde bu isimlerin büyük payı olmuştur. Saraya icrâ anlamında ilk defa piyanonun girişi, hem Padişah kızlarının hem de cariyelerin piyano dersi almalarına yol açmıştır. Piyano eğitimi almış hanedan kızlarını kronolojik olarak sıralarsak: I.Abdülmecid'in kızı, Fatma Sultan (Guatelli Paşa'nın öğrencisi), torunları, Naciye Sultan ve Kadriye Sultan. V.Murad'ın kızları, Fehime Sultan, Hadice Sultan ve Fatma Sultan, torunları, Behiye Sultan, Celile Sultan ve Rukiye Sultan. II.Abdülhamid'in kızları, Refia Sultan, Naima Sultan, Şadiye Sultan, Zekiye Sultan ve Ayşe Sultan (Osmanoğlu). Son Padişah Vahideddin'in kızları, Sabiha Sultan ve Ulviye Sultan (Kosal 51-53). Haremde, kadınların kurduğu bir fanfar'dan (bakır üflemeli çalgılardan oluşan topluluk) ve bir bale heyetinin faaliyetlerinden söz edilmektedir. 80 kişilik bu kadınlar orkestrası, Tambur Majör denilen bir kadın şef tarafından yönetilmektedir (Aksoy 788). Çocukluğu ve gençliği Çırağan Sarayı'nda geçen, kendisi de Batı müziği dersleri almış ve besteler yapmış olan Leylâ Saz Hanımefendi de yazdığı anı kitabında, kadınlar orkestrası ve Batı müziği derslerinden bahsetmektedir (37): Kadınların eğitimi, Çırağan ve Dolmabahçe saraylarının alt katında erkek öğretmenler tarafından sürdürülmekte, Batı müziği eğitimi haftada iki gün yapılmaktadır. Kalfa kadınlar, başlarında, uçları omuzlarına sarkıtılmış örtüler ve günlük giysileri ile derslere girmekte, kalfaların yanı sıra harem ağaları ve dans eden kızlara hizmet eden cariyeler de orada hazır bulunmaktadır. Saraydaki küçük kızların da ses yapmamak koşuluyla dersleri dinlemelerine izin verilir; böylelikle onların da Batı müziğine kulak dolgunluğunun oluşması

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA

ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

sağlanırdı. Kitabın başka bir bölümünden aldığımız alıntıda: Yaylı ve nefesli çalgılardan oluşan kadınlar orkestrasının, o dönemde moda olan İtalyan müziğinden örnekler çaldığı anlatılmaktadır (207). Harem-i Hûmâyûn'un kadınlardan oluşan orkestrası en az Muzika-ı Hûmâyûn'un erkeklerden oluşan orkestrası kadar başarılıdır.

Bu dönemde, Donizetti tarafından yetiştirilmiş, kalfalık payesindeki birçok kadın müzisyen, Harem-i Hûmâyûn'da dersler vermiştir. Bunların başında gelen isim, Dürr-i Nigâr Kalfa'dır.

3. SARAYIN KADIN BESTECİLERİ

Dürr-i Nigar Kalfa: Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. I.Abdülmecid zamanında Harem-i Hûmâyûn'da piyano hocalığı yapmıştır. Donizetti Paşa'nın öğrencisi olduğu ve Saray kadınlar orkestrasında birinci keman çaldığı bilinmektedir. Piyano için, "polka" ve "mazurka" tarzında eserler bestelemiştir.

Leylâ (Saz) Hanım: (1850-1936). Babası vezir hekim, İsmail Paşa'dır. 4 yaşında iken, I.Abdülmecid'in kızı Münire Sultan'ın yanına nedime olarak verilmiş ve yedi yıl Saray-ı Hûmâyûn'da yaşamıştır. Matmazel Romano'dan piyano dersleri almış, 200'den fazla eser bestelemiş, ancak oturduğu köşkünün çıkan bir yangın sonucunda çoğu yanmış, günümüze çok az eseri kalmıştır. Eserlerinin çoğu Makamsal Osmanlı Müziği tarzında olmakla beraber, Batı müziği formlarından "marş" türünde de besteleri bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi meşhurdur. İlki, II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında yazılmış olan, "Neşide-i Zafer Marşı"dır. Nim Sofyan usûlünde ve Hicazkâr makamında yazılmış bir şarkı formuna benzemesine rağmen, 2/4 lük ölçüsü, karakteristik ritmi ve temposuyla "marş" özelliklerini taşımaktadır. İkincisi, "Akdeniz Marşı", gene aynı usûlde ve Çargâh makamındadır. Bu eserlerde, Osmanlı ve Batı müziğinin karışımı, en belirgin özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, askeri bandolarımız tarafından armonize edilmiş versiyonları çalınmaktadır. Bir başka versiyonu ise, keman sanatçımız, Cihat Aşkın tarafından yapılan keman-piyano versiyonudur (Minyatürler).

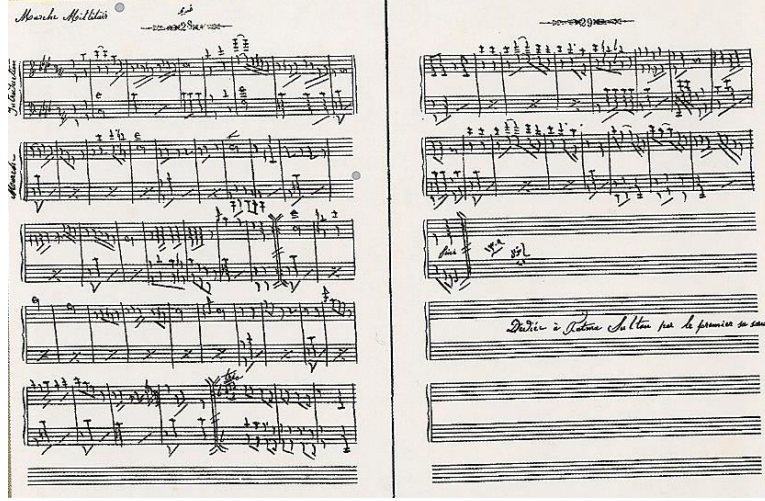

Resim 1. Leyla Saz Hanım.

Hadice Sultan: (1870-1938). V.Murad'ın büyük kızıdır. Piyano çalan Hadice Sultan'ın "marş" türünde besteleri bulunmaktadır. Eserlerinin bazıları kendisi gibi besteci olan babası V.Murad'ın nota albümleri içinde bulunmuştur. Dikkati çeken, babasının eserleri ile benzerlik göstermeyen, genellikle parlak pasajlar ve virtüozite gerektiren bir üslubu tercih etmiş olmasıydı. Kardeşi Fatma Sultan'a ithaf ettiği "Marche Militaire" (Askeri Marş) ve babasına ithaf ettiği "Valse" isimli eserleri bulunmaktadır. Her iki eser de piyano için ve Batı müziği

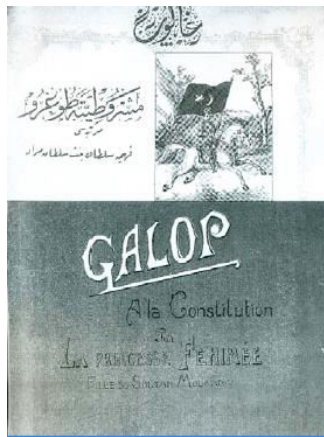
19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

tarzında bestelenmiştir. “Valse” in, piyanist Vedat Kosal tarafından bir CD kaydı yapılmıştır (Beşbiryerde).

Resim 2. Marche Militaire. Hadice Sultan.

Fehime Sultan: (1875-1929). Çırağan Sarayı’nda dünyaya gelmiş, V. Murad’ın dört kızından ikincisidir. Piyano eğitimi almış ve besteler yapmıştır. 1929 yılında Fransa’nın Nice kentinde ölmüştür. Genellikle “marş” türünde eserler bestelediği bilinmektedir. Meşhur eserlerinden biri “Galop a la Constitution” (Meşrutiyet Galopu)’dur. II. Meşrutiyet’in ilanı için bestelenmiştir. Bir diğer eseri ise, “Marche L’Union Nationale” (Marş-ı İttihâd-ı Millî-Millî Birlik Marşı)’dır. Her iki eserde de, gerek melodik yapı, gerekse form olarak Batı müziği etkileri hakimdir. Günümüzde bu eserlerin CD kayıtları yapılmıştır (Kosal-Henschel Quartet ve Aracı-Prag Senfoni).

Resim 3. Fehime Sultan.

Resim 4. Galop a la Constitution.

Nota Kapağı.

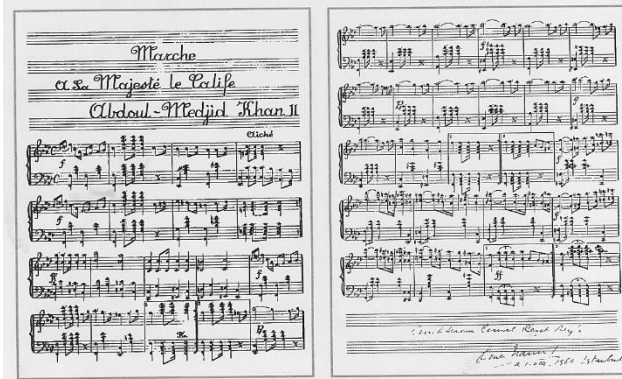
Ayşe (Osmanoğlu) Sultan: (1887-1960). II.Abdülhamid’in kızı olan Ayşe Sultan, küçük yaşta beste yapmaya başlamış, Edgar Manas’tan müzik teorisi, Italo Selvelli’den

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:1, Sayı:1, Aralık 2018, s.44-50

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA

ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

kompozisyon ve Franz Liszt'in öğrencisi Heygei'den piyano dersleri almıştır. Sadece başarılı bir piyanist olmakla kalmamış, keman ve arp eğitimi de almıştı. "Fatih Marşı" (Çargâh makamı/çok sesli), "Ninni", "Hatıra Marşı", "Mazurka", "Şefkat Valsi", "Hayaller", "Hamidiye Marşı" gibi eserleri bulunmaktadır. "Marche a sa Majeste le Calife Abdoul-Medjid Khan II" (Majesteleri Halife II.Abdülmecid Han Marşı) isimli eseri 12 yaşında iken bestelediği ilk eseridir. Bu eserin piyanist Vedat Kosal tarafından yapılmış bir CD kaydı bulunmaktadır (Beşbiryerde). Eserlerinde, Osmanlı ve Batı müziği karışımının etkileri görülmektedir.

Resim 5. Marche a sa Majesté le Calife Abdoul-Medjid Khan II. Ayşe Sultan.

Resim 6. Ayşe Sultan

Kadriye Sultan: (1895-1933). Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'nin kızı, I.Abdülmecid'in torunudur. 1924 yılında İsviçre'ye yerleşmiş, piyano ve müzik teorisi dersleri vererek hayatını kazanmıştır. Bu da onun Batı müziğine ne kadar hakim olduğunun bir göstergesidir. 1933 yılında Nice'te ölmüştür. Piyano için Batı müziği tarzında birçok eser yazdığı bilinmektedir.

4. SONUÇLAR

19.yüzyıl Osmanlı sarayında, Batı müziği tarzında eser yazan kadın besteciler hakkında yeterli kaynak olmaması, daha kapsamlı bir çalışma yapılmasına engel olmuştur. Bu konu üzerindeki yazılı kaynakların, araştırılarak ortaya çıkarılması ve paylaşılması önem kazanmaktadır.

Saray yaşantısı içinde sınırlamalar ve kısıtlamalar olmasına rağmen, Harem-i Hümâyûn'da kadınların müzik eğitimine önem verilmesi dikkat çekici bir noktadır. Hemen hemen tüm padişah kızlarının, Batı müziği eğitimi almış olmaları, bu konuda kadın-erkek farkı gözetilmediğini ortaya koymaktadır. Erkeklerin giremediği Harem'de erkek hocaların müzik eğitimi vermesi konusundaki esneklik, verilen önemin bir göstergesidir.

Araştırmamıza konu olan bestecilerin eserlerine bakıldığında, genellikle tercih edilenin "marş" formu olduğudur. Bunun dışında Batı müziği dans formlarından, "vals", "galop", "mazurka" ve "polka" gibi formların da yer aldığı görülmektedir. Basit yapıda ve küçük formlardan oluşan bu eserler, genellikle solo piyano için yazılmış, özgün çalışmalardır. Yazılan eserlerde Batı müziği etkilerinin yanı sıra, Osmanlı-Batı müziği sentezinin güzel örnekleri de yer almaktadır. Leyla Saz ve Fehime Sultan'ın, II. Meşrutiyet üzerine yazdıkları eserler, yenileşme hareketlerine gösterilen sanatçı duyarlılığının bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

19.YÜZYIL OSMANLI SARAYINDA BATI MÜZİĞİ FORMLARINDA ESER YAZAN KADIN BESTECİLER

Saraylı kadınlar, besteleriyle Osmanlı kültürüne katkıda bulunmuşlar, 19.yüzyıl batılılaşma ve modernleşme hareketlerine müzik yönüyle destek verip, içerisinde yer almışlardır. Bu çalışmalarıyla da, gelecek kuşaklara örnek teşkil etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Bülent. "Osmanlı MusİKisi Geleneğinde Kadın". Osmanlı Ansiklopedisi. 10.Cilt. Ankara: Yeni Türkiye, 1999.

Aracı, Emre. Boğaziçi Mehtaplarında Sultan Portreleri. Kalan, 2004. CD.

Aşkın, Cihat. Minyatürler. Kalan, 1998. CD.

Kosal, Vedat. Western Classical Music in the Otoman Empire. İstanbul: Eko, 1999.

Kosal, Vedat. Beşibiryerde. Ada, 2005. CD.

Kosal, Vedat. Otoman Court Music. VMS, 2003. CD.

Özasker, Ancan. Muzıka-ı Hûmâyûn'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına. İstanbul: Boyut, 1997.

Saz, Leyla. Harem'de Yaşam. İstanbul: DBY, 2010.